



Олександр Світличний,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та
господарського права Національного
університету біоресурсів і
природокористування України

УДК 341.9: 342.9

Права і свободи особи у світлі євроінтеграційних вимог

Входження України до європейського політичного, інформаційного, економічного і правового простору визначено стратегічним пріоритетом зовнішньої політики держави. Досягнення цієї мети має сприяти виконання України. Досягнення цієї мети має сприяти виконання України взятих на зобов'язань по виконанню міжнародних угод, що висувуються до країн-кандидатів на вступ до ЄС. З урахуванням цього у сучасній вітчизняній науці активно формується своєрідний «євроінтеграційний» напрям досліджень, основною метою яких є розробка наукових засад адаптації норм вітчизняного права до європейських принципів та стандартів.

Вирішальний спосіб забезпечити демократичну спрямованість публічної влади – покласти в основу діяльності держави та органів місцевого самоврядування неухильний обов'язок дотримуватися пріоритету прав і свобод людини і громадянина, встановити невідворотну відповідальність владних органів і посадових осіб за невиконання цього обов'язку [1, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема захисту прав і законних інтересів особи завжди викликала й викликає науко-

ві дискусії серед вчених. Окремі аспекти проблеми, що розглядаються, досліджували такі вчені-правознавці, як В. Б. Авер'янов, В. В. Башкатова, С. Г. Стеценко В. С. Стефанюк, О. Ф. Фрицький, ін. Поряд з тим обґрунтування наукових і практичних висновків щодо подальшого вдосконалення інституту прав і законних інтересів особи в умовах сьогодення потребують подальшого дослідження.

Правові гарантії в реалізації прав та інтересів особи в нашій державі достатньо широко відображені в Конституції України. Відображаючи сутність і дух Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. [2], крім інших прав людини, частина 2 ст. 3 Конституції України визначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [3]. Правова держава передбачає не лише правове закріплення демократичних прав і свобод людини й громадянина, а й наявність механізму, гарантій їх забезпечення. Адже права і інтереси особи оцінюються саме за реальними гарантіями держави.

У своїй Резолюції № 1346 (2003) [4], Парламентська Асамблея зро-

била висновок, що хоча Україна досягла значного прогресу в законодавчій сфері з часу схвалення Резолюції № 1262 (2001) [5], країна ще не виконала всі обов'язки та зобов'язання, які вона взяла на себе при вступі в Раду Європи, і що верховенство права в багатьох сферах ще не повністю досягнуте. З приєднанням у 1995 р. до Ради Європи, Україна зобов'язалась дотримуватись обов'язків, що випливають із Статуту Ради Європи, а саме верховенства права та захисту прав людини і основоположних свобод усіх осіб, що перебувають під її юрисдикцією.

Конституційні гарантії складаються із конституційних норм, в яких визначені повноваження відповідних органів публічної влади та посадових осіб щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина, їх відповідальність. Передбачені інші засоби здійснення відповідних прав та свобод людини і громадянина, а також спеціальні права, призначені для найбільш ефективної реалізації інших прав особи. Конституцією України встановлене загальне правило, згідно з яким конституційні права і свободи гарантуються. Це означає, що вони не лише проголошуються, декларуються державою, а й мають реалізовуватися за допомогою відповідного механізму. Найбільш теоретично і практично значущим є поділ основних прав і свобод на: особисті, політичні, економічні, соціальні, екологічні, культурні. Інші правові гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина містяться в багатьох законах України, а також в інших нормативно-правових актах, і частково є загальними, а частково – галузевими.

Характерною рисою особистісних прав і свобод особи є те, що людина, як суб'єкт правовідносин постійно перебуває у правовому полі, регламентованому державою, а тому держава не може відмовитися від гарантування таких прав. Важливою гарантією прав особи на правову допомогу, порядок реалізації цього права, підс-

тав та порядку надання правової допомоги повинен відігравати Закон України « Про безоплатну правову допомогу» [6]. У цьому законі безоплатна первинна правова допомога охоплюватиме такі види правових послуг, як надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім процесуальних), надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації. Вторинна безоплатна правова допомога включає захист від обвинувачення; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складання документів процесуального характеру. Слід наголосити на поетапності набрання чинності цього закону.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги з 1 січня 2013 р. забезпечують надання правової допомоги особам, зазначеним у пунктах 3–7 частини першої статті 14 закону: особи, до яких застосовано адміністративне затримання; особи, до яких застосовано адміністративний арешт; підозрювані у вчиненні злочину особи, які затримані органами дізнання та слідства; особи, у справах яких відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України, участь адвоката є обов'язковою.

Надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, зазначеним у пунктах 1, 2, 8–12 частини першої статті 14 закону, забезпечуються поетапно починаючи з 1 січня 2014 року: малозабезпечені особи дохід сімей, яких нижче прожиткового мінімуму; діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування; особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців»;

ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною,



особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань; особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку; особи, реабілітовані відповідно до законодавства України.

З 1 січня 2017 р. безоплатна вторинна правова допомога повинна надаватися в повному обсязі всім категоріям осіб, передбаченою статтею 14 вказаного закону. Беручи до уваги перспективні положення закону, зауважимо, що враховуючи сьогоденні реалії, закон не в повній мірі враховує біженців нашої держави, учасників АТО та членів їх сімей. Бажано, щоб безоплатна вторинна правова допомога надаватися в повному обсязі вказаним особам. У цьому питанні важливим фактором захисту прав і інтересів особи повинні виступати громадські об'єднання юристів та інститут адвокатури.

Важлива роль в державно-правовому механізмі забезпечення прав та інтересів особи надається юридичним гарантіям, тобто тим правовим засобам і способам, за допомогою яких в українському суспільстві забезпечується реалізація прав і інтересів особи та виконання ними своїх обов'язків. Водночас, в науковій юридичній літературі існують декілька наукових підходів до визначення поняття юридичних (правових) гарантій і про їх склад. Серед представників радянської правової науки одні автори вважають, що до юридичних гарантій необхідно віднести лише юридичні норми визначеного різновиду, так звані нормативно-правові засоби забезпечення законності [7, с. 237–239]. Інші, до складу юридичних гарантій, крім нормативно-правових засобів забезпечення законності, необхідно також ввести діяльність державних органів (зокрема і суспільних об'єднань), що регулюються цими но-

рмами [8, с. 204–205]. Представники третьої точки зору вважають, що юридичні гарантії – це заснована на нормах права, діяльність державних органів і суспільних об'єднань [9, с. 83].

Серед сучасних поглядів на правові (юридичні) гарантії О. Ф. Фрицький зазначає, що правові гарантії – це надання державою формальної (юридичної) загальнообов'язковості умовам, необхідним для того, щоб кожна людина могла скористатися особистими правами і свободами [10, с. 177].

С. Г. Стеценко виділяє такі види правових гарантій:

а) стан законодавства, його стабільність і відповідність розвитку відносин у суспільстві, рівень юридичної техніки;

б) стан діяльності з попередження і припинення правопорушень, зокрема, заходів юридичної відповідальності; в) доступність і якість правосуддя;

г) ефективність контролю за реалізацією правових актів [11, с. 195].

Із наведених правових (юридичних) гарантій, як на нашу думку найбільш виразною, є остання точка зору. Її обґрунтованість, насамперед зумовлюється станом законодавчого забезпечення таких гарантій, доступом до правосуддя, розвитком суспільних відносин. Забезпеченні фактичної реалізації правової гарантії здійснюється через ефективний контроль. І що важливо, автор розглядає правові гарантії й через призму обов'язків особи, застосування профілактичної діяльності, застосування заходів юридичної відповідальності у разі порушення особою своїх обов'язків. Тобто, одним із видів правових гарантій виступає юридична відповідальність за невиконання чи неналежне виконання обов'язку додержуватися Конституції України та законів України.

Проте, існує твердження, що юридичну відповідальність не можна ототожнювати з покаранням і пов'язувати безпосередньо з правопорушенням. Юридична відповідальність – перш за все особлива форма соціаль-

ного зв'язку, ефективність дії якої полягає в особливому обов'язку людини терпіти негативні наслідки у випадку порушення вимог юридичної норми, джерелом якого є не безпосередньо порушення чи протиправний вчинок, а відповідний акт застосування юридичних норм [12, с. 22]. У цьому питанні слід погодитися з думкою В. Б. Авер'янова, що у змісті правового статусу людини перевага має надаватися визначенню не тільки її обов'язків перед державою, а й насамперед її прав, за забезпечення реалізації і захист яких держава несе відповідальність [13, с. 7].

Розглядаючи правові (юридичні) гарантії державно-правового механізму забезпечення прав і інтересів особи, як зазначає Є. В. Білозьоров, не можна не зазначити, що ефективність правових гарантій прав і свобод людини залежить від Основного Закону та чинних нормативно-правових актів, розвитку правових принципів, здійснення конституційного контролю, а також від того, як виконують приписи цих законів державні органи та громадські організації, покликані створювати умови для реалізації прав і дотримання обов'язків громадянами. Правові гарантії прав і свобод особи, які формуються у громадянському суспільстві, залежать від інститутів демократії, економічного становища держави, рівня правового виховання й культури населення, ефективного функціонування і взаємодії гілок державної влади [14, с. 27].

Не можна не звернути уваги на той факт, що в сучасних демократичних країнах посилення на переважну частину норм конституційного і адміністративного права містяться в загальнообов'язкових судових рішеннях із питань застосування законів та конституції. Правовою основою для визначення неконституційності змісту державних правових актів є доктрина належної правової процедури, під якою розуміється застосування судами права відповідно до встановлених і санкціонованих державою юридичних принципів та процедур для гаранту-

вання й захисту прав, свобод та обов'язків громадян [15, с. 55].

На підставі аналізу Конституції, законів України та міжнародно-правових актів ратифікованих Верховною Радою України встановлено, що правові гарантії прав і інтересів особи є сукупністю конституційних, законодавчих і міжнародних норм, які встановлюють і гарантують охорону та захист прав і законних інтересів особи і, які є обов'язковими для органів публічної влади, їх посадових і службових осіб. За змістом та видами гарантій прав та законних інтересів особи поділяються на загальні та спеціальні. До загальних гарантій належать економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та культурні гарантії, а до спеціальних – правові гарантії прав і свобод особи. Роль і значення правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у Конституції України, інших законах та міжнародних правових актах прав і свобод особи в реальну дійсність. Проте вказані гарантії в реальному житті не завжди реалізується.

Слід наголосити, що суттєве місце в міжгалузевому механізмі забезпечення прав і законних інтересів особи посідає адміністративне право, нормами якого визначаються межі належної поведінки органів публічної влади, їх посадових осіб та громадян сфері виконавчо-розпорядчої діяльності держави. За допомогою адміністративно-правових норм зазначені суб'єкти наділяються не тільки певними повноваженнями, але й встановленими гарантіями реалізації прав і виконання обов'язків.

Водночас, реалізація прав та законних інтересів особи неможлива без покладених на неї обов'язків, взаємозалежних між собою і, які необхідно розглядати у тісному взаємозв'язку. Правові гарантії спрямовані на реалізацію та усунення перешкод для нормального здійснення прав і обов'язків особи, оскільки не буває прав без обов'язків, як і обов'язків без прав, які у своїй сукупності мо-



жуть створити надійні і реальні правові гарантії прав і законних інтересів особи.

Отже, резюмуючи викладене, слід визнати, що:

1) суспільство потребує нових підходів до задекларованих прав та законних інтересів особи, які в реальному житті не завжди реалізується;

2) для реалізації реальних прав та законних інтересів особи, які б відповідали реальним викликам сьогодення необхідно створити відповідні механізми і процедури реалізації особою суб'єктивного права та похідних від нього свобод закріплених Конституцією і законами України та міжнародно-правовими актами.

Список використаних джерел

1. *Авер'янов В.* Оновлення доктринальних засад українського адміністративного права у світлі євроінтеграційних вимог/В. Авер'янов //Юридична Україна. – 2010. – № 3. – С. 4–10.
2. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод*//Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – К., 1999. – № 2. – С. 15–32.
3. *Конституція України*: Прийнята Верховною Радою 28 червня 1996 року//Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.
4. *Виконання обов'язків та зобов'язань Україною*: Резолюція 1346 (2003) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 29 вересня 2003 року// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_608
5. *Виконання обов'язків та зобов'язань Україною*: Резолюція 1262 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 27 вересня 2001 року// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_607
6. *Про безоплатну правову допомогу*: Закон України від 12 червня 2011 року// Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
7. *Патюлин В. А.* Государство и личность в СССР (проблемы взаимоотношений)/ В. А. Патюлин. – М., 1974. – 224 с.
8. *Витрук Н. В.* Правовой статус личности в СССР/ Н. В. Витрук. – М., 1985. – 176 с.
9. *Мицкевич А. В.* Субъекты советского права/ А. В. Мицкевич. – М., 1962. – 224 с.
10. *Фрицький О. Ф.* Конституційне право України: Підручник/ О. Ф. Фрицький //– К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.
11. *Стеценко С. Г.* Адміністративне право України: Навчальний посібник/ С. Г. Стеценко. – К.: Атіка, 2007. – 624 с.
12. *Диденко Н. Г.* Право и свобода /Н. Г. Диденко, В. Н. Селиванов // Правоведение. – 2001. – № 3. – С. 4–27.
13. *Авер'янов В. Б.* Принципи верховенства права: реформа українського адміністративного права/ В. Б. Авер'янов//Адвокат. – 2000. – №2. – С. 5–8.
14. *Білозьоров Є. В.* Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми / Є. В. Білозьоров // Адвокат. – 2009. – № 7. – С. 26–30.
15. *Стефанюк В. С.* Проблеми конституційного й адміністративного правосуддя при застосуванні норм Конституції, законів та інших нормативно-правових актів / В. С. Стефанюк // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 1. – С. 54–56.

Світличний О. П. Права і свободи особи у світлі євроінтеграційних вимог

У статті розкриваються окремі проблемні питання, пов'язані реалізацією прав і законних інтересів особи в Україні. Обґрунтовується необхідність у нових підходах до задекларованих прав та законних інтересів особи, які повинні відповідати реальним викликам сьогодення.



Ключові слова: права і законні інтереси особи, захист прав, конституція, законодавство, міжнародні угоди, шляхи вирішення.

Светличный А. П. Права и свободы личности в свете евроинтеграционных требований

В статье раскрываются отдельные проблемные вопросы, связанные реализацией прав и законных интересов лица в Украине. Обосновывается необходимость в новых подходах к задекларированным прав и законных интересов личности, которые должны соответствовать реальным вызовам современности.

Ключевые слова: права и законные интересы лица, защита прав, конституция, законодательство, международные соглашения, пути решения.

Svetlichny O. Rights and freedoms of the individual in the light of european integration requirements

The article reveals some problematic issues concerning the implementation of the rights and legitimate interests in Ukraine. The necessity in new approaches to declared rights and legitimate interests of the person who should respond to the real challenges of our time.

Key words: rights and legitimate interests of persons, protection of rights, the Constitution, legislation, international agreements and solutions.